

АГАΘН ТҮХН

Сеќавања и соработка со професорот Димче Коцо

Требаше да поминат доволно години од мојата професионална активност во археологијата и по пензионирањето, а да се појави една пригода да се навратам на далечните шеесетти години од минатиот век, кога за првпат се сретнавме со проф. Димче Коцо на *champe archeologique*, во нашиот Охрид. Тогаш, во летото 1959 год., тукушто ја завршив првата бруцошка година на факултетот во Загреб, се вратив дома за летниот распуст. На Плаошник-Имарет, во тек беа ископувањата на ранохристијанската црква, каде што се изведуваа археолошки истражувања под раководството на професорот Димче Коцо, заедно со археологот Васил Лахтов, кустос во Музејот во Охрид, голем ентузијаст, посветен на откривањето на Стариот Град и на околината.

Бев одлично прифатена во екипата како студент, при што, многу внимателно, ги следев нивните упатства во текот на ископувањата, кои ќе траат континуирано во следните пет-шест години. Но, соработката со професорот траеше подолго, во една дијахронија, до крајот на неговиот овоземен престој. Ние, и двајцата потекнувавме од Охрид, од Варош. Нашиот свет, од најраното детство, беше просторот од „Св. Софија“, преку Попрница, денес, улицата „Илинденска“, до црквата „Св. Климент – Богородица Перивлепта“ и основното, многу старо училиште „Св. Климент Охридски“, Самуиловата тврдина и „Стар Св. Климент – Св. Пантелејмон“. Со моето семејство, со татко ми, пријателствувавме, и тој и професорот беа иста генерација. Во трговските тефтери на татко ми, оставени на таванот, низ кои многу сакав да пребарувам, го среќавав името на професорот. Беше муштерија во татковата бакалница меѓу двете светски војни, бидејќи тие беа не само иста генерација, но и пријатели.

Сите мои летни престојувања во Охрид, дури студирав, ги поминував на ископувањата на Плаошник. И потоа, кога се вработив во Народниот музеј во Охрид, во 1963 година, со професорот продолживме да работиме заедно. По несреќното заминување на В. Лахтов, тој ми го довери мене истражувањето. Веќе ја имаше напуштено неговата таткова куќа во Варош. Скоро секој ден доаѓаше на Плаошник од Подмолје, од неговата „хациенда“, каде што преку летото со задоволство престојуваше со својата сопруга Августина, 10 км од градот. Во дворот, полн со цвеќиња, имаше и една цреша, „охридска черешна“ и по изглед и по вкус. Понекогаш одев на посета и на филцан кафе. Госпоѓа Августина, на одење, знаеше да ме испрати со едно кесе со овој преубав плод.

На археолошкиот терен на ранохристијанската црква, во близината на „Стар Св. Климент – Св. Пантелејмон“, професорот, полн со приврзаност кон овој свет простор, ги следеше ископувањата. Исто така, заедно го пишувавме работниот дневник, како што налагаа истражувачките закони. Тој беше многу внимателен, како професор, како татко, но како што бевме и двајцата франкофони, многу милуваше да ми се обрати на француски, а притоа работниците да не го разберат, барем она што не требаше. Секогаш беше внимателен, со благ израз на лицето, со срдечен однос кон сите работници кои беа многу сиромашни, но чесни во работата, и тие возвраќаа со почит. Често седевме под едно дрво, во длабока сенка, да ги

забележиме резултатите од секојдневните ископувања. Се работеше многу спокојно. Тој даваше еден тон на блага дисциплина, но со континуирана работа. Понекогаш знаеше да се пошегува, сè во рамките на пристојноста и со благост. Сè прецизно забележуваше на теренот. Во текот на ископувањата бараше одговор за непознатите појави. Особено имаше остро око да ги забележи и да ги одгатне проблемите во архитектурата. Ги издвојуваше фазите, доградувањата, бидејќи објектот беше една сложена архитектонска градба, со повеќе интервенции кои се случувале во различни временски периоди.

Овој монументален ранохристијански храм, со многу ретка архитектонска форма, каква што досега, на Медитеранот, е откриена само уште кај четири градби, професорот милуваше да го именува како „поликонхална црква“, поради многубројните конхи со коишто храмот беше проектиран. Во основата, тој припаѓа на ранохристијанските четири конхоси, од кои два се откриени во Сирија, и два на Балканот. Но, од особена почит кон проф. Коцо, јас секогаш се приклучувам кон овој термин. Подоцна, кога многу подлабоко навлегов во ранохристијанската археологија, за која, на некој начин, имав и подготовка од факултетот во Загреб, произлегоа и мои студии за овај врвен споменик.

Но, професорот е особено познат по откривањето на Св. Климентовата црква, каде што го лоцираше и гробот на светителот, нашиот патрон на Охрид, користејќи ги и пишуваните извори и теренските докази. Неговите првични ископувања за време на војната, често го навраќаа на мислата дека овај храм, кој го носи духот на Св. Климент, заедно со целиот манастир на Плаошник, треба и натаму да се истражува. Доаѓањето на Плаошник го потсетуваше на сè уште нерешените прашања околу пишуваните извори и она што може да го дадат археолошките ископувања на теренот. Имаше многу непознатости на кои требаше да се даде одговор. Овој свет простор, почнувајќи од раното христијанство, во дијахронија остануваше да биде центар на духовноста, запаметен кај народот до нашето совремие. Затоа, по 1965 година, опседнат со епохата на Светите Климент и Наум, професорот даде иницијатива за понатамошни систематски ископувања и на црквата „Св. Пантелејмон“, вечниот дом на Св. Климент, и на платото на Плаошник, порано нарекувано и Имарет. Јас продолжив да се развивам во друга сфера и не учествував во истражувањата од средниот век.

Познато е дека во 1946 год., професорот ја оформува Катедрата за Историја на уметноста на Филозофскиот факултет во Скопје. Потоа, во 1972 год., проф. Коцо ја обновува и ја проширува Катедрата за Историја на уметноста, со археологија, и, во текот на следните години, тој поканува повеќе стручњаци, кои имаа академски звања, да преземат повеќе предмети за комплетирање на наставата. Со завршувањето на постдипломските студии во Загреб, професорот ме покани да предам Историја на уметноста на старите народи на Филозофскиот факултет во Скопје, во 1975 год. Како раководител на Катедрата, тој го оформи јадрото на студиите по археологија (предисторија, антика), на уметноста на старите народи, средновековната археологија, средновековната уметност на Западна Европа, на националната историја на уметноста, нововековната и современата уметност. Со неговиот академски пристап, тогаш ги соедини сите најистакнати истражувачи во едно едукативно-научно тело од каде што, потоа, произлегоа многу нови кадри кои и денес го проучуваат културното наследство на нашата земја. Катедрата – Институтот, ја раководеше со многу такт, со татковска благост и успеваше со

добра волја да ги спроведе сите активности и иницијативи кои ги преземаше во сферата на проучувањето и на претставувањето на културното наследство.

Следните чекори во неговите иницијативи ги направи кога успеа да ги ангажира археолозите од Факултетот и од музејските институции во Проектот за изработка на Археолошката карта на Р Македонија, како член на Македонската академија на науките и уметностите. Во потесното тело, кое имаше улога на собирач и рецензент на оформените енциклопедиски единици од археолошките локалитети, познати и непознати во науката, се најдов и јас. Многу беше трпелив, со особен напор се обидуваше да ги координира многубројните археолози – автори на единиците, со кои постепено се дефинираше овој зафат. Се трудеше да ги исполни сите барања на авторите кои понекогаш беа и непотребни, нереални. За жал, не успеа да го доживее излегувањето од печат на оваа едиција. Но, неколкутемина упорни членови на издавачкиот совет ја продолживме оваа, би рекла, патриотска иницијатива на професорот, и така излегоа трите тома на Археолошката карта на Р Македонија, во издание на МАНУ. Во рамките на тогашната Федерација, изданието се покажуваше како вонреден пример за археолошките активности на Р Македонија во научниот свет, што беше, во голема мера, негова заслуга.

Кога професорот беше веќе во поодминати години, на Археолошкиот конгрес во Нови Сад, во 1986 г., тој, јас и проф. Алексова, неговата ученичка од првите генерации по војната, заедно отидовме на овој научен собир како претставници на Македонија. Ние, прилично помлади, се изморивме од патот, но тој не покажа замор, туку достоинствено зеде учество како претставник на МАНУ и набргу се врати во Скопје без да побара каква било помош во текот на напорното патување со воз.

По неколку години, професорот се разболе. И, пак, јас и акад. Алексова одлучивме да го посетиме во неговиот скромен дом кај Зелено пазарче. Имаше одново една бистра мисла. Нè потсети на Проектот за изработување на Археолошката карта. Тоа беше како аманет. Кажуваше смешни случувања на своја адреса. Неговиот научен светокруг беше проследен и со други творечки активности. Охридските дома имаа разбој. Еден таков паметам и во подрумот на мојата кука и кај баба ми. Така, и неговата мајка Рајна го негувала ова ракотворение од каде што и тој во младоста го примил на знаење занаетот. Но, со неговата инвентивност и, на некој начин, надарен, со уметнички пориви, таписеријата излезена од неговите раце од охридските разбои е необична. Полна со неговото видување на средновековната фреска, трансформирана е со перото – нитка – конец во нова слика, имагинација. Јас така го доживувам овој ракопис на професорот.

За време на оваа посета, ни беше раскажана една епизода од неговото „ателје“ во станот. Бидејќи за ткаењето на таписериите е потребно поголема количина волна, а немало доволно простор во малиот апартман, па професорот го чувал материјалот под еден лежај, во дневната соба. Се чудеа од каде доаѓаат пеперутките кои летале секојдневно, додека домаќинката не се сетила дека во прашање се молците кои ја нападнале преѓата за изработка на уметничките дела на професорот. Скромното живеење, во материјална смисла, го дополнуваше со богатиот творечки живот во многу сфери. И тогаш нè насмеа со досетката како морал да се откаже од понатамошната изработка на таписеријата, ни се заблагодари

што го посетивме испраќајќи нè со неговиот благонаклонет поглед. Тоа беше последното видување пред вечноста.

Вера Битракова Грозданова